

Kartor och ritningar

Riksarkivet i Uppsalas bestånd av kartor och ritningar kan berätta en hel del - inte bara om skogsskiften och gränsdragningar eller prästgårdars planlösning. Här finns också möjlighet att studera olika framställningstekniker och material, fördjupa sig i kyrkogårdsdesign eller följa en viss arkitekts eller lantmätarens utveckling genom att jämföra nyare alster med äldre, för att bara ge några exempel. Denna vägledning presenterar de arkiv där kartor och ritningar främst återfinns samt ger en enkel genomgång av hur man söker i materialet.

Beståndet

Riksarkivet i Uppsala förvarar kartor och ritningar som ingår i ett stort antal olika arkiv-bildare. I huvudsak härrör kartorna och ritningarna från de lokala och regionala statliga myndigheternas arkiv, men det ingår många objekt även i de enskilda arkiven som finns på Riksarkivet. Tidsmässigt spänner de från 1600-talets första hälft till 2000-talet. För närvarande uppgår beståndet till cirka 150000 stycken.

I *kyrkoarkiven* finns kartor över fastigheter som kyrkan äger eller ägt, främst prästgårdens mark. Från 1600-talet finns enstaka kartor, storskifteskartor från 1700-talet är inte så ovanliga, men 1800-talet och början av 1900-talet dominerar materialet. Kyrkoarkiven innehåller också ritningar, givetvis rörande kyrkan, men också över kyrkogårdarnas byggnader, präst-gårdarna, församlingshemmen samt skolhusen. Det sistnämnda till följd av att kyrkan hade ansvar för skolan. Ritningarna domineras av modernt material, men enstaka finns så långt till-baka som 1600-talet. Kyrkoarkiven innehåller också en mängd gravkartor och planer över kyrkogårdars anläggande. Kartor och ritningar i kyrkoarkiven har seriesignum R.

Domstolsarkiven innehåller en del kartor, rörande gräns- och fastighetstvister. Detta gäller inte minst ägodelningsrätterna och expropriationsdomstolarna. Kartor och ritningar i domstolsarkiven har i regel seriesignum H. Arkiven efter tingshusbyggnadsskyldige i olika domsagor och härader innehåller också ofta ritningar på tingshusen.

Länsstyrelsearkiven innehåller såväl kartor som ritningar. Det kan röra sig om kartor över olika boställens mark och ritningar över landshövdingeresidensen. Dessa ligger normalt i serie H. I Länsstyrelsen i Uppsala län finns också en mängd plankartor från 1900-talet med seriesignum G och i Länsstyrelsen i Dalarna finns en mängd kartor och ritningar över blandade objekt under seriesignum F.

Ritningar över de olika myndigheternas lokaler återfinns också i *tull- och fängelsearkiven*. *Länsarkitekternas arkiv* innehåller en mängd plankartor och ritningar över bland annat skol-byggnader från 1930-50-talen. Egnahemsnämndernas arkiv innehåller en del typritningar över såväl bostadshus som ladugårdar. *Vägförvaltningarnas arkiv* innehåller ett stort antal vägritningar, liksom *skogsvårdsstyrelsernas arkiv* innehåller skogskartor.

Riksarkivet i Uppsala har också flera *bergmästararkiv*. Dessa innehåller en mängd gruvkartor, ofta i flerskiktsmodell och genombrutna. Även andra typer av kartor finns i dessa arkiv, till exempel sockenkartor och utländska kartor. Bergmästararkivens kartor och ritningar har seriesignum J. *Hjälmare kanalverks arkiv* innehåller ett stort antal ritningar över kanalen och dess slussar med tillhörande byggnader, men också kartor över dess egendomar.

Bland de *enskilda arkiven* är främst bruksarkiven intressanta ur kart- och ritningsperspektiv. Kartorna är givetvis över brukens egendomar och ritningarna är över olika byggnader och konstruktioner inom bruken, allt från herrgårdar till masugnar. Även ett antal maskimitningar finns. I Forsmarks bruks arkiv finns också häradskartor, geologiska kartor och utländska kartor. Även de närbesläktade gårdsarkiven innehåller kartor över egendomarna och ritningar över byggnaderna. Några enskilda arkiv som också innehåller ett stort kartmaterial är härads-allmänningarnas arkiv. Kartor och ritningar i enskilda arkiv har i regel seriesignum J.

Företagsarkiv kan innehålla ritningar och det i särklass omfångsrikaste materialet erbjuder Anders Diös AB. Där återfinns ritningar över de byggobjekt som företaget uppfört över hela landet, alltså inte enbart inom Riksarkivet i Uppsalas distrikt. Dannemora gruvas arkiv innehåller en mängd kartor över gruvan och egendomarna från 1600-talet och fram till 1992. Där finns också många ritningar över byggnader och maskiner. Ett personarkiv som innehåller ett stort ritningsbestånd är Viking Göranssons arkiv. Han var länsarkitekt i såväl Kopparbergs län som Uppsala län, slottsarkitekt för Uppsala slott, samt bedrev verksamhet i egen regi. Även i detta arkiv kan man finna ritningar över objekt belägna långt utanför Riksarkivet i Uppsalas distriktsgräns.

Sammanfattningsvis kan sägas att Riksarkivet i Uppsala kan ha kartor över storskiften, laga skifte och senare lantmäteriförrättningar om det gäller kyrkliga fastigheter eller de bruk, byar och gårdar vars arkiv Riksarkivet förvarar. Byggnadsritningar finns över kyrkor, prästgårdar, församlingshem, skolor, tingshus, tullhus, fängelser och vissa herrgårdar. Vanliga gårdar och torp finns normalt inga ritningar över. Däremot kan man hitta ritningar över exempelvis broar, vägar, dammar, trädgårdar, textilier, möbler, fontäner, kyrktuppar, vindflöjlar och gravstenar. På grund av formatet har till kart- och ritningsserierna också förts planscher, en del teckningar och målningar, stora antavlor med mera.

Sökvägar

I forskarsalen söker man enklast kartor och ritningar via databasen Arkis. Vill man söka via Internet använder man sig av NAD, Nationella arkivdatabasen (<https://sok.riksarkivet.se/nad>). Båda dessa alternativ ger möjlighet att söka på valfritt sökord, exempelvis ord i titeln. Det går också att söka på ort, upphovsman, en bestämd tid, eller ett bestämt objekt. Viktigt vid beställning till forskarsalen är att man använder de särskilda beställningssedlar som finns för kartor och ritningar och att kartans objektnummer anges på denna.

Delar av materialet är ännu inte registrerat och därför ej heller sökbart enligt ovan. Då får man pröva att gå till de vanliga arkivförteckningarna där kartor och ritningar kan vara hjälpligt förtecknade, vanligen under signum J. Detta gäller än så länge främst de stora bruksarkiven. För Österby bruk gäller att man i arkivförteckningen först går till en kartförteckning i löpnummerordning och letar upp det man vill se. Därefter går man till en andra kartförteckning, letar upp det önskade numret, och får där placeringen. Hjälmare kanalverk har en förteckning med kopierade registerkort över kartorna och ritningarna. Där är det viktigt att notera kartans/ritningens nummer. För Dannemora gruvas kartor och ritningar finns ett kortregister.